

Könyvtárak a peremhelyzetben élők szolgálatában

Börtönkönyvtárak 2006–2010

AMBERG Eszter

Öt évvel ezelőtt jelent meg *Vidra Szabó Ferenc* tanulmánya a büntetés-végrehajtási intézetek könyvtáiról a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2007/6. számában.¹ Írásomban egyrészt az azóta eltelt időszak, a 2006–2010 közötti évek statisztikai adataira támaszkodva, másrészt a börtönkönyvtárosokkal folytatott személyes konzultáció tapasztalataiból kiindulva kívánok reális helyzetképet adni hazai börtönkönyvtárainkról és -könyvtárosainkról.

A büntetés-végrehajtásról

A büntetés-végrehajtás általános célja ugyanaz, mint az egész büntetőeljárás célja, vagyis hátrány okozása, megtorlás az elkövetővel szemben és az elkövető visszavezetése a társadalomba, azaz a reszocializáció. A modern büntetés-végrehajtási

rendszerekben a hangsúly – a kirekesztés helyett – az elítéltek társadalomba való beilleszkedésére helyeződik, összhangban az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában² és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában³ megfogalmazott alapelvekkel. Büntetésük letöltése után ugyanis a fogvatartottak szabadulnak, azaz visszatérnek a társadalomba, s így a társadalom, vagyis mindannyiunk érdeke, hogy e visszatérés a beilleszkedés szándékával történjen.

A büntetés-végrehajtás hatékonysága nagymértékben összefügg azzal, hogyan hajtják végre a büntetést, hogy az ítéletet, amit a bíróság kiszab, miként realizálják a végrehajtás során. „*A jogállamiság és a demokratikus jogelvek megkövetelik, hogy a szabadságvesztés végrehajtása humánus, oktató-nevelő, a társadalomba visszavezető legyen, vagyis az elítélteknek lehetőséget kell biztosítani a rehabilitációra.*”⁴

A büntetés-végrehajtás során az általános állampolgári jogok csak olyan mértékben korlátozhatóak, amilyen mértékben ez szükséges. Egyrészt a társadalmat meg kell védeni az elkövetőtől, másrészt viszont az elkövetőt is meg kell védeni a társadalom haragjától.⁵

Az alkotmányos alapjogok között megkülönböztethetjük a szabadságvesztés alatt korlátlanul érvényesülő, a módosuló és a szünetelő jogokat, de ezen kívül léteznek olyan jogok is, amelyeket maga a szabadságvesztés keletkeztet. A büntetés-végrehajtás ideje alatt is korlátlanul kell érvényesülnie például az élethez és emberi méltósághoz való jognak, a személyi biztonsághoz való jognak, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságának, a művelődéshez való jognak, a tudományos és művészeti tevékenység szabadságának stb. A szabadságvesztés alatt módosuló jog például a véleménynyilvánítás szabadsága vagy a munkához, illetve a tanuláshoz való jog, míg a szabadságvesztés alatt szünetel például a személyi szabadság vagy a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának joga. A szabadságvesztés keletkezteti a megfelelő elhelyezéshez, ételmezéshez, ruházathoz és higiéniai feltételekhez való jogot vagy a szabadulásra való felkészítésre való jogot.

Mint láthatjuk, a művelődéshez és a tanuláshoz való jogot a büntetés-végrehajtás zárt világában is lehet gyakorolni, amelyet megerősít mind a Bv. Kódex⁶, mind a Bv. szabályzat⁷ is. A büntetés-végrehajtási intézetek (a továbbiakban: bv. intézetek) szigorú belső szabályok szerint működnek, így tulajdonképpen a művelődés, a tanulás vagy a dokumentumokhoz, illetve az információkhoz való szabad hozzáférés is ezen intézetek működési szabályainak alárendelten, az intézeti keretek között történhet. E szigorúan szabályozott környezetben, zárt világban kell tehát működniük a könyvtáraknak, amelyek természetükből fakadóan nyitott intézmények.

A 2010. évi országgyűlési választásokat követően jelentősen átalakult nemcsak a központi közigazgatás szervezeti rendje, hanem a büntetés-végrehajtási szervezet belső rendszere is. Egyrészt a büntetés-végrehajtás felügyelete 47

év után ismét a Belügyminisztérium hatáskörébe tartozik, másrészt a Nagyfai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet a Szegedi Fegyház és Börtönbe, a szirmabesenyői, a kecskeméti és a pécsi Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetei pedig a releváns megyei bv. intézetekbe integrálódtak.

A börtönkönyvtárak általános jellemzői

A Bv. szabályzat 146. § (1) bek. e) pontja értelmében a bv. intézetekben könyvtárat, a szabadidő eltöltésére, a közös foglalkozásra és a közös vallásgyakorlásra szolgáló helyiségeket kell kialakítani. A Bv. szabályzat 98. § (2) bek. azt is kimondja, hogy az intézetben egyházi fenntartású könyvtár is működhet. Ezen kívül a Bv. szabályzat 1. sz. melléklete értelmében az elítélt birtokában tarthat könyveket, napilapokat, folyóiratokat. Az 5. sz. melléklet szerint a fegyelmi zárkában az elítélt könyvet, valamint leveleit, családi fényképeit, vallási kegytárgyait tarthatja magánál, de sajtóterméket nem olvashat. A 6. sz. melléklet szerint pedig a különleges biztonságú zárkában az elítélt magánál tarthatja az intézet által biztosított könyvet és újságot.

Börtönkönyvtárakon a bv. intézetek által alapított és fenntartott gyűjteményeket értjük, amelyek elsősorban a fogvatartottak (másodsorban pedig a személyi állomány) dokumentumokkal, információkkal, könyvtári szolgáltatásokkal való ellátását hivatottak biztosítani.

Az IFLA 2005-ben immár harmadik alkalommal jelentette meg irányelveit és legjobb gyakorlatait a börtönkönyvtárak számára (továbbiakban: Irányelv).⁸ A dokumentum nem titkolt célja, hogy zsinórmértékül szolgáljon az új börtönkönyvtárak tervezése és a már működő könyvtárak értékelése során, főleg azokban az országokban, ahol nem rendelkeznek helyi irányelvekkel vagy szabványokkal a büntetés-végrehajtás könyvtárai számára. Emellett haszonnal forgathatjuk a börtönkönyvtárak alapításának

és működésének kérdéseiben sőt, felfoghatjuk általános nyilatkozatként is a fogvatartottak olvasáshoz, tanuláshoz és az információkhoz való hozzáférésük alapvető joga vonatkozásában.

Természetesen, e zárt könyvtárak részét képezik nemcsak a büntetés-végrehajtási szervezetnek, hanem a nemzeti könyvtári rendszernek is, ezáltal pedig részeivé válnak mind az európai, mind a globális, világméretű (könyvtári) információs rendszernek. Ezért is *kulcsfontosságúnak tartom a bv. intézeti könyvtárak egymással, illetve más szakterületi könyvtárakkal, továbbá a legközelebb eső nyilvános (városi vagy megyei) könyvtárral való szorosabb együttműködésének ösztönzését és kialakítását.*

A könyvtári rendszer mostohagyermekének számító börtönkönyvtárak viszonylag alulreprezentáltak mind a hazai, mind a nemzetközi szakajtóban, azonban a végzős könyvtáros hallgatónk között kedvelt szakdolgozati téma egy-egy bv. intézet könyvtárának, illetve a fogvatartottak olvasási szokásainak bemutatása. A hazai börtönkönyvtárosoknak (értsd: a könyvtárért felelős nevelőknek) nincs semmilyen fórumuk, nincs külön szekciójuk a Magyar Könyvtárosok Egyesületében, ahol az őket érintő szakmai kérdéseket megvitathatnák, pedig sokkal hatékonyabbá tehetné a munkát a különböző tapasztalatok kicserélése és egy *közös börtönkönyvtári irányelvek kialakítása*, természetesen harmonizálva az IFLA börtönkönyvtári irányelveivel. (Az MKE Jogi Szekciója jelezte, hogy nyitott az együttműködésre, és szívesen látná tagjai sorában a hazai bv. intézetekben dolgozó könyvtári szakembereket is.)

A fent említett nemzeti börtönkönyvtári irányelvek mellett fontos lenne elkészíteni az egyes bv. intézetek könyvtárainak *küldetésnyilatkozatát és szervezeti- és működési szabályzatát*, annak mellékleteivel (gyűjtőköri szabályzat, könyvtárhasználati szabályzat) együtt. Mindenképpen érdemes lenne definiálni e dokumentumokban – többek között – a börtönkönyvtárak fő feladatait az egyes bv. intézeteken belül (pl. az oktatási program központja, rekreációs, rehabilitációs, információs vagy kulturális központ, stb.). Ter-

mészetesen ezeket az alapidokumentumokat a fenntartónak, azaz az egyes bv. intézetek parancsnokainak is jóvá kell hagyniuk.

E zárt gyűjtemények szervezetenként általában a büntetés-végrehajtási osztályhoz tartoznak az intézeten belül. Fizikailag általában az egyes bv. intézetek jól megközelíthető pontjain, gyakran az oktatási vagy a számítástechnikai kabinet szomszédságában találhatók. Az intézeti könyvtárak alapterülete átlagosan 72 m²; a skála egyik végén 15 m²-es könyvtárhelyiséget, a másik végén pedig 280 m²-es könyvtárat találunk, ez utóbbi a Szegedi Fegyház és Börtönben található, ahol külön olvasóterem is áll a fogvatartottak rendelkezésére. A személyes látogatások során azt tapasztaltam, hogy zömében elegendő hely áll rendelkezésre az intézeti könyvtárakban a dokumentumok tárolására és a szolgáltatások fogadására, de a sokszor százéves intézeti falak között a könyvtár is csak szűkösén fér el. A legtöbb könyvtár kap természetes fényt, de találhatunk olyan könyvtárakat is, ahol csak mesterséges fényvel lehet megvilágítani a helyiséget. A könyvespolcokon és egy munkasztalon kívül más berendezés, például asztal és szék a helyben olvasáshoz vagy a csoportos foglalkozásokhoz egyáltalán nem, vagy nem elegendő mennyiségben található.

A képet árnyalva hozzátehetjük, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg és Vas megyékben 2008 óta PPP (Public Private Partnership) konstrukcióban épült és üzemeltetett bv. intézetek könyvtárai a lehető legjobb pozícióban vannak mind a könyvtárak fizikai adottságait, elhelyezkedését, mind a dokumentumállomány nagyságát illetően. Ugyanakkor a két intézet közül a szombathelyi az, amely 2008 óta a jó gazda gondosságával ügyel arra, hogy a kezdeti előnyt a jövőben is tartani tudja könyvtáruk, hisz évente kb. 1000 dokumentummal növelik a könyvtár állományát, míg a tiszalöki intézet esetében a kezdeti 10 000 kötetes állomány szignifikánsan azóta sem változott, azaz a könyvtár stagnálásáról beszélhetünk.

A börtönkönyvtárak statisztikai elemzése

Az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről szóló 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet 5. sz. melléklete értelmében az adatszolgáltatás kötelezettsége természetesen a börtönkönyvtárakra is kiterjed. A statisztikai adatok feldolgozása során örömmel tapasztaltuk, hogy 2003-tól a bv. intézetek könyvtárainak 90%-a szolgált rendszeresen statisztikai adatokat.

A börtönkönyvtárak adatait kiegészítendő 2012. év elején hét intézeti könyvtárat kerestem fel, köztük azt a három intézetet is, amelyek könyvtárai nem szolgáltatnak adatokat: a Budapesti Fegyház és Börtön, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet, Szegedi Fegyház és Börtön, a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet és a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetének könyvtárait.

Az intézeti látogatások mellett vizsgálatom kiterjedt

- az országos és regionális bv intézetekre,
- a megyei bv intézetekre és
- az egyéb, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságához (BVOP) tartozó intézményekre is.

Az a) csoportba 14 db bv. intézet tartozik, ebből 12 intézet 17 objektumának könyvtára szolgáltatott adatokat, kivéve a Szombathelyi és a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet. A b) csoport jelenlegi 14 bv. intézetéből csak a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet

nem szolgáltatott adatokat. A c) csoporthoz tartozó 6 intézmény közül csak egynek van könyvtára, az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetnek, amely könyvtár rendszeresen szolgált statisztikai adatokat. Ezen kívül még a BVOP Szakkönyvtára sem szolgáltat statisztikai adatokat.

A börtönkönyvtárak száma

	2006	2007	2008	2009	2010
Könyvtárak száma	29	29	30	28	28
Elemzendő (legalább 4 évig szolgáltatót)	28	28	28	27	27

A vizsgált időszak első évében, 2006-ban az intézményrationalizálás miatt bezárta kapuit a Komárom-Esztergom Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet; az intézet könyveit más bv. intézetek könyvtárai között osztották szét.

A rendszeresen statisztikai adatot szolgáltató könyvtárak köre az utóbbi öt évben 10%-kal emelkedett (25-ről, 27–28-ra), ellenben még mindig van három olyan bv. intézet és más, a BVOP alá tartozó intézmény, amelynek könyvtárai eddig sohasem szolgáltattak statisztikai adatokat.⁹ Az utóbbi öt évben meglehetősen rapszodikusan (kevesebb, mint 4 évben) szolgáltatott adatot a tököli Fiatalkorúak Regionális Büntetés-végrehajtási Intézet és a Szegedi Fegyház és Börtön nagyfai objektumának könyvtára.

Az adatszolgáltatók területi elhelyezkedése természetesen a bv. intézetek területi megoszlásához igazodik.

Az adatszolgáltatók székhelye

Adatot szolgáltató könyvtár székhelye	Budapest	Bács-Kiskun	Békés	Borsod-Abaúj-Zemplén	Csongrád	Fejér	Győr-Moson-Sopron	Hajdú-Bihar	Heves	Jász-Nagykun-Szolnok	Nógrád	Pest	Somogy	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tolna	Veszprém	Zala
2006	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2007	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2008	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2009	4	3	1	2	1	3	2	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1
2010	4	4	1	2	1	3	2	1	1	1	0	2	1	1	1	1	1

Mint említettem, Komárom-Esztergom megyében megszűnt a bv. intézet, Baranya és Vas megye bv. intézeteinek könyvtárai pedig nem szolgáltatnak statisztikai adatokat. 2009-ben a Bács-Kiskun megyei Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet állampusztai objektumának könyvtára, 2010-ben pedig a Nógrád megyei Balassagyarmati Fegyház és Börtön Könyvtára nem közölt statisztikai adatokat.

A börtönkönyvtárak nyitva tartása

	A heti átlagos nyitvatartási órák száma	A heti átlagos nyitvatartási napok száma	2006=100%
2006	29 óra	5 nap	100%
2007	31,5 óra	5 nap	109%
2008	32 óra	5 nap	110%
2009	31,5 óra	5 nap	109%
2010	32 óra	4,5 nap	110%

A nyitvatartási idő 2001–2005 között folyamatosan emelkedett, egészen az átlagos heti 31 óráig. A következő öt évben a nyitvatartási órák száma 10%-kal nőtt, ugyanakkor a nyitvatartási napok száma 10%-kal csökkent, így bv. intézeteink könyvtárosai átlagosan a hét 4,5 napján 32 órában szolgálják ki a fogvatartottakat. 2010-re már a börtönkönyvtárak fele (13 bv. intézet) heti 40 órás vagy afeletti nyitva tartással állt a rabok rendelkezésére, közülük is kiemelkedik *a statisztika szerint* a gyulai Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára, amely a hét minden napján, napi 16 órában van nyitva. Ugyanakkor továbbra is heti 10 órában vagy annál kevesebb ideig tart nyitva a könyvtárak 15%-a (4 bv. intézet), sőt két bv. intézetben¹⁰ a fogvatartottak csupán heti 1x4 órában tudják használni a könyvtárat.

Mindazonáltal személyes látogatásaim is alátámasztják, hogy a hazai bv. intézetekben a fogvatartottak – biztonsági besorolásuktól függetlenül – hozzáférhetnek az intézeti könyvtárak szolgáltatásaihoz. Mind a már jogerősen elítéltek, mind az előzetes fogva tartásban lévő

átlagosan hetente 1 órát tölthetnek a könyvtárban nevelőtisztjeikkel. Abban az esetben, ha a fogvatartottak mozgása/mozgatása nem megoldható, úgy mozgókönyvtár működik, azaz a könyvtárkezelő kis kocsin viszi a dokumentu-

mokat a zárkákhoz, amiből válogatni lehet, továbbá kívánságlistát adhatnak le a fogvatartottak olyan dokumentumokra, amelyeket nem találtak a kocsin, de szeretnének elolvasni.

Állományalakítás a börtönkönyvtárakban

Helyben lévő állomány

Év	1000 alatt	10 ezer alatt	10-20ezer	20-50 ezer	50-100 ezer	100 ezer felett	átlag	2006 = 100%
2006	0	16	8	4	0	0	10 858	100%
2007	0	15	9	4	0	0	10 893	100%
2008	0	16	9	3	0	0	10 711	99%
2009	0	14	11	2	0	0	10 955	101%
2010	0	15	9	3	0	0	10 961	101%

Éves gyarapodás (kötetek száma)

Év	nem gyarapított	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001 felett	átlag	2006 = 100%
2006	4	10	10	1	3	352	100%
2007	0	6	13	6	3	470	133%
2008	5	9	9	1	4	333	95%
2009	8	6	10	2	1	198	56%
2010	7	6	11	2	1	209	59%

Az állománygyarapítás összege (a kifizetett számlák alapján)

(ezer Ft)

Év	nem gyarapított	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001-10000 között	10001 felett	átlag	2006 = 100%
2006	9	11	6	1	1	0	295	100%
2007	14	8	5	0	1	0	238	81%
2008	15	6	7	0	0	0	58	20%
2009	20	4	3	0	0	0	42	14%
2010	21	2	2	1	1	0	123	42%

A börtönkönyvtárak dokumentumállománya nemcsak az utóbbi öt évben, hanem – bátran kijelenthetjük –, hogy már tíz éve stagnál. Akkor is és most is azt a következtetést tudtuk levonni, hogy intenzív selejtezés folyik minden évben e könyvtárakban, hiszen az állomány nagysága annak ellenére sem változik igazán, hogy az utóbbi öt évben több mint 43 000 db dokumentummal gyarapodott e könyvtárak gyűjteménye.

Elmondhatjuk, hogy a börtönkönyvtárak éves állománygyarapodásának intenzitása a gazdasági válság kirobbanása, azaz 2008 óta lelassult, és ezzel párhuzamosan az éves állománygyarapításra fordított összeg is drasztikusan csökkent. Az éves állománygyarapodás mértéke a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtárában a legkiegyensúlyozottabb, az utóbbi öt évben évente több mint 1000 db dokumentummal gyarapodott. 2008 óta azonban nőtt azon könyvtárak száma, amelyek a saját költségvetésükből egy dokumentummal sem tudták gyarapítani állo-

mányukat. (Sőt, 2010-re ez a börtönkönyvtárak negyedére jellemző.¹¹⁾)

Az egyes bv. intézetek önállóan működő és gazdálkodó költségvetési szervek, saját költségvetéssel. Mint láthatjuk, az állománygyarapításra fordítható összeg is drasztikusan lecsökkent az előző öt évben, amelynek oka nyilvánvalóan a gazdasági válságban keresendő. Míg 2006-ban csak 9 olyan börtönkönyvtár volt, amely egy forintot sem költött állománygyarapításra, addig 2010-re a számuk 21-re nőtt, amely a börtönkönyvtárak 78%-át jelenti. Ebből a 21 könyvtárból – mint már említettem – a harmada, azaz 7 könyvtár nem is gyarapított, tehát a maradék 14 könyvtár 2010-ben nyilván ajándék dokumentumokkal vagy a Nemzeti Kulturális Alap (továbbiakban: NKA) által a bv. intézetek fogvatartottai könyvtári ellátásának javítására kiírt pályázaton keresztül gyarapodott.

A Nemzeti Kulturális Alap releváns állománygyarapítási pályázatai 2006-2011 között (ezer Ft)

A támogatott börtönkönyvtár székhelye	Budapest	Bács-Kiskun	Baranya	Békés	Borsod-Abaúj-Zemplén-Csongrád	Csongrád	Fejér	Cyőr-Moson-Sopron	Hajdú-Bihar	Heves	Jász-Nagykun-Szolnok	Nógrád	Pest	Somogy	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tolna	Vas	Veszprém	Zala	ÖSSZESEN	
2006	650	700			300	700	1000	300		200		250	900								5.000
2007	1.700		240	290	400		210	240	400		250			200	300	190	210	220	150		5000
2008	720	630	100		300	660	1060	300				230	1100								5100
2009		210	240	300	400			250	400	400	600			200	350	300		300	150		4100
2010	700	700	200		250	600	1000	300					800		300						4850
2011	600	250	300	200	300	400	400	200	400	260	500	200		300	350	300		280	250		5490
össz	4.370	2.490	1080	790	1950	2360	3670	1590	1200	860	1350	680	2800	700	1300	790	210	800	550		29 540

A Nemzeti Kulturális Alap releváns állománygyarapítási pályázatainak 2006–2011 közötti (dokumentumok darabszáma)

Megye	Bv. intézet	Dok. típusok (db)								Összesen
		könyv	hangos-könyv	CD	CD-ROM	VHS	DVD	folyóirat	térkép	
Bács-Kiskun	<i>Állampusztai Országos Bv. Intézet</i>	498	1		1					500
	<i>Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet</i>	307	14	10						331
	<i>Kalocsai Fegyház és Börtön</i>	295	9	3	1		2			310
	<i>Kecskeméti Fiatalokorúak Regionális Bv. Intézete</i>	107		1			1			109
Baranya	<i>Baranya Megyei Bv. Intézet</i>	770								770
Békés	<i>Békés Megyei Bv. Intézet</i>	409								409
Borsod-Abaúj-Zemplén	<i>B.A.Z. Megyei Bv. Intézet</i>	456	2	3	3		5		4	473
	<i>Sátoraljaiújhegyi Fegyház és Börtön</i>	103		4	2		193			302
	<i>Szirmabesenyői Fiatalokorúak Regionális Bv. Intézete</i>	105	9	3	7		25			149
Budapest	<i>Budapesti Fegyház és Börtön</i>	827								827
	<i>Fővárosi Bv. Intézet</i>	1206				75				1281
	<i>Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet</i>	242				50				292
Csongrád	<i>Nagyfai Országos Bv. Intézet</i>	199								199
	<i>Szegedi Fegyház és Börtön</i>	768								768
Fejér	<i>Közép-dunántúli Országos Bv. Intézet</i>	930		6		1	4			941
	<i>Pálhalmi Országos Bv. Intézet</i>	903		36		3	28			970

Megye	Bv. intézet	Dok. típusok (db)								Össze- sen
		könyv	hangos- könyv	CD	CD- ROM	VHS	DVD	folyó- irat	térkép	
Győr- Moson- Sopron	<i>Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézet</i>	410								410
	<i>Sopronkőhidai Fegyház és Börtön</i>	505								505
Hajdú- Bihar ¹²	<i>Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézet</i>	384		2			56			442
Heves	<i>Heves Megyei Bv. Intézet</i>	461	4							465
Jász- Nagykun- Szolnok	<i>J.N.Sz. Megyei Bv. Intézet</i>	510	69				207			786
Nógrád	<i>Balassagyarmati Fegyház és Börtön</i>	386								386
Pest	<i>Fiatalokorúak Bv. Intézete (Tököl)</i>	649					58			707
	<i>Márianosztrai Fegyház és Börtön</i>	422								422
	<i>Váci Fegyház és Börtön</i>	542					28			570
Somogy	<i>Somogy Megyei Bv. Intézet</i>	383						3		386
Szabolcs- Szatmár- Bereg	<i>Sz.Sz.B. Megyei Bv. Intézet</i>	584								584
	<i>Tiszaöki Országos Bv. Intézet</i>	153								153
Tolna	<i>Tolna Megyei Bv. Intézet</i>	465								465
Vas	<i>Vas Megyei Bv. Intézet</i>	36			1					37
Veszprém	<i>Veszprém Megyei Bv. Intézet</i>	432								432
Zala	<i>Zala Megyei Bv. Intézet</i>	173								173
Összesen		14 620	108	68	15	129	607	3	4	15 554

A fenti megoszlás szerint 2006 óta összesen 29 540 ezer Ft-ot nyertek a megyei könyvtárak¹³ és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár a megyei bv. intézetek, illetve Budapesten a Budapesti

Fegyház és Börtön, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet és az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet fogvatartottjai könyvtári ellátásának korszerűsítésére, dokumentumok

beszerzésére. Az állománybővítésekre letéti rendszerben kerül sor. A közel 30 millió Ft-ból 15 554 db dokumentummal gyarapodtak a bv. intézetek könyvtárai. Ez egyrészt azt jelenti, hogy ebből az összegből átlagosan 1900 Ft-ért, másrészt minden fogvatartottnak egy dokumentumot tudtak beszerezni a megyei könyvtárak, illetve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

A legnagyobb összegeket a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (4 370 000 Ft), a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár (3 670 000 Ft) és a Pest Megyei Könyvtár (2 800 000 Ft) nyerte, míg a legkevesebbet a Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár (210 ezer Ft) és a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet (680 ezer Ft) kapta. Az összegek nagyjából arányban vannak az adott bv. intézetekben elhelyezhető fogvatartottak, vagyis a szolgáltató közösség létszámának nagyságával. Természetesen a legnagyobb összegeket elnyert főváros és a két megye tudta a legtöbb dokumentummal gyarapítani a börtönkönyvtárakat. Továbbá pozitív példaként kiemelhetjük Jász-Nagykun-Szolnok, Békés és Heves megyéket, ahol a fogvatartotti létszámhoz képest egy viszonylag magasabb összeget nyertek el az utóbbi hat évben a megyei könyvtárak az adott megyei bv. intézet könyvtárának állománygyarapítására, míg negatív példaként Vas, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéket tudjuk említeni. (Az igazsághoz tartozik, hogy a Tiszalöki és a Szombathelyi Országos Bv. Intézet könyvtárát nem az állam, hanem korlátolt felelősségű társaságok üzemeltetik a bv. intézet és a kft. között kötött megállapodás alapján, nyilván ezért nem pályázik az érintett két megyei könyvtár e bv. intézetek könyvtárainak állománygyarapítására.)

Számítógép-ellátottság

	0	1	2-5 kö- zött	6-10 kö- zött	11- 20 kö- zött	át- lag	2006 = 100%
2006	24	3	0	0	1	0.75	100%
2007	23	2	2	0	1	0.96	128%
2008	26	1	1	0	0	0.11	15%
2009	25	2	0	0	0	0.07	9%
2010	23	4	0	0	0	0.15	20%

A börtönkönyvtárak helyiségeiben a fogvatartottak rendelkezésére álló számítógépek száma 2010-ben 4-re¹⁴ növekedett, de ebből egyik gépen sem lehet hozzáférni az Internethez. A fogvatartottnak internetezni csak parancsnoki engedély birtokában lehetséges, amelyet jellemzően a távoktatásban tanulók tudnak igénybe venni.

A hazai bv. intézeti könyvtárak negyede (8) áttért már az elektronikus katalógus és néhányan a gépi kölcsönzés használatára is. Az általam meglátogatott hét intézetben *Kistékát*, *Szicklát* és olyan saját fejlesztésű rendszereket alkalmaznak, amelyek implementálják az integrált bibliográfiai metaadat formátumot, a MARC21-et. A Budapesti Fegyház és Börtönben tett látogatásunk alkalmával örömmel tapasztaltuk, hogy mindkét objektum könyvtára egy-egy számítógéppel gyarapodott, amelyen megkezdik az elektronikus katalógus építését. A Könyvtári Intézet biztosította a bv. intézetet, hogy segít kiválasztani egy költséghatékony és egy intézeti könyvtár céljainak leginkább megfelelő integrált rendszert.

Könyvtári személyzet

	Könyvtárosok száma	2006 = 100%	Összes alkalmazott	2006 = 100%	TMI	2006 = 100%
2006	34	100%	43	100%	30	100%
2007	31	91%	39	91%	28	93%
2008	21	62%	26	60%	16	53%
2009	32	94%	39	91%	28	93%
2010	18	53%	24	56%	14	46%

2003–2005 között átlagosan 25 könyvtáros dolgozott a börtönkönyvtárakban. Most megállapíthatjuk, hogy 2006–2010 között a könyvtárosok száma a felére csökkent. Sőt, még a 2003–2005 közötti átlaghoz képest is harmadával csökkent 2010-ben a könyvtárosok száma. Ugyanakkor a felsőfokú könyvtárosok száma ugrásszerűen megnőtt. Míg 2003–2005 között jellemzően egy-két felsőfokú végzettségű kollégát találunk a börtönkönyvtárakban, addig 2008–2010 között a 27 börtönkönyvtárban átlagosan 6 felsőfokú szakképzettségű könyvtáros dolgozott. 2010-ben a Szegedi Fegyház és Börtön Könyvtárában már két felsőfokú végzettségű kollégát is találtunk, az egyik nevelő, a másik pedig jogerős ítéletének letöltése alatt végezte el a könyvtárszakit. 2008–2010 között minden évben jelentett felsőfokú végzettségű könyvtárost a Szegedi Fegyház és Börtön és a Fővárosi, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei, a Somogy Megyei és a

Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára.

A fentiekből látható, hogy börtönkönyvtárainkban könyvtárosként jellemzően szakirányú végzettség nélküli nevelők és könyvtárkezelőként fogvatartottak dolgoznak. Ideális lenne, ha mérettől függetlenül *mindegyik bv. intézet könyvtárának szakmai munkáját könyvtári szakember tudná felügyelni*, akár részmunkaidőben is. Az IFLA Irányelv értelmében azokban a bv. intézetekben, ahol a fogvatartottak létszáma 500–1000 fő közötti, egy, ahol 1000 fölötti a fogvatartotti létszám, ott két főállású könyvtárost kellene alkalmazni.

Üdvözítő megoldást jelenthetne a szakemberhiányra, ha a könyvtárért felelős nevelőket a továbbképzés keretében beiskoláznák az emelt szintű segédkönyvtáros képzésre, amelyet országsszerte több könyvtár is rendszeresen szervez.¹⁵

Forgalmi adatok

Használat

	Regisztrált felhasználók száma	2006 = 100%	Személyes használat száma	2006 = 100%	Távhasználat száma	2006 = 100%	Kölcsönzött dokumentumok száma	2006 = 100%
2006	10 688	100%	54 089	100%	0	100%	81 394	100%
2007	9 497	89%	53 677	99%	0		80 566	99%
2008	10 934	102%	42 759	79%	0		71 787	88%
2009	10 024	94%	45 699	84%	0		69 071	85%
2010	8 938	84%	56 415	104%	0		86 665	106%

Regisztrált használók

	Átlag	2006 = 100%	összes	0	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001 felett
2006	382	100%	10 688	1	2	17	7	1
2007	339	89%	9 497	0	2	20	6	0
2008	390	102%	10 934	0	4	16	7	1
2009	371	97%	10 024	0	3	19	3	2
2010	331	87%	8 938	0	4	18	4	1

Személyes használat száma

	Átlag	2006 = 100%	összes	0	100 alatt	101-500 között	501-1000 között	1001-3000 között	3001-10000 között	10000 felett
2006	1932	100%	54 089	4	1	4	4	9	6	0
2007	1917	99%	53 677	3	0	5	3	10	7	0
2008	1527	79%	42 759	5	2	2	4	11	4	0
2009	1692	87%	45 699	3	1	4	4	10	5	0
2010	2089	108%	56 415	4	1	2	5	9	6	0

Kölcsönzött dokumentumok száma

	átlag	2006 = 100%	összes	0	100 alatt	101-1000 között	1001-5000 között	5001-10000 között	10001-50000 között	50000 felett
2006	2907	100%	81 394	1	1	4	17	5	0	0
2007	2877	99%	80 566	2	0	3	19	3	1	0
2008	2564	88%	71 787	1	0	4	19	3	1	0
2009	2558	88%	69 071	2	1	9	12	2	1	0
2010	3210	110%	86 665	2	0	6	13	5	1	0

A bv. intézetek könyvtárai körében a távhasználat irreleváns. A regisztrált használók száma 2008-tól 16%-kal csökkent, ugyanakkor a személyes könyvtárhasználat és a kölcsönzött dokumentumok száma növekvő tendenciát mutat: a könyvtárhasználat 29%-kal, a kölcsönzött dokumentumok száma 22%-kal emelkedett. A 2003–2005 közötti adatokkal összevetve az is elmondható, hogy míg a regisztrált olvasók száma nem változott, addig a könyvtárhasználat 22%-kal, a kölcsönzött dokumentumok száma pedig 36%-kal esett vissza.

Összegzés

A modern bv. intézetekben a börtönkönyvtáraknak kulcsszerepet kell vállalniuk az oktatási, a nevelési, a rekreációs és a rehabilitációs programok támogatásában, hogy ezáltal is elősegítsék a fogvatartottaknak a társadalomba való fokozatos, sikeres visszatérését. Ahhoz viszont, hogy a hazai bv. intézetek könyvtárai e feladatnak maximálisan megfeleljenek, a jövőben mindinkább fejleszteni kell őket.

Fel kell ismerni, hogy a jelenleg „szigetekként” működő börtönkönyvtárak a kulturálisan és nyelviileg egyre sokszínűbb intézetek falai között képtelenek kielégíteni a fogvatartottak minden olvasási és információs igényét, ezért *a bv. intézetek könyvtárainak a jövőben együtt kellene működniük, és részt kellene venniük a hazai könyvtárközi kölcsönzésben is.* Természetesen a könyvtárközi kölcsönzés nem a tervszerű gyűjteményfejlesztés alternatívája, hanem egy olyan dokumentumszolgáltatás, amely a könyvtári állomány alkalmankénti és ideiglenes kiegészítésére szolgál, célja pedig esetünkben nem más, mint hogy megteremtse az információkhoz és a dokumentumokhoz való hozzáférés egyenlő esélyét a könyvtári rendszeren keresztül az ország bármely részén elhelyezett fogvatartottak számára.

Tudjuk, hogy a könyvtári szolgáltatások hatékonysága és sikere nagy mértékben függ a könyvtáros személyétől és a barátságos és ké-

nyelmes fizikai környezetétől. Ezért törekedni kellene arra, hogy egyrészt *minél több intézeti könyvtárban könyvtáros szakembert alkalmazzanak, másrészt célszerű és kényelmes berendezésekkel ellátott, tágasabb, a könyvtár használatát elősegítő szolgáltatási tereket alakítsanak ki.*

A hazai börtönkönyvtárakban is a lehető legnagyobb mértékben kellene használni a modern információtechnológia által kínált lehetőségeket, természetesen a biztonság veszélyeztetése nélkül. Ha lehetséges lenne az intézeti könyvtárakból elérni, illetve hozzáférni a bibliográfiai adatbázisokhoz, akkor be lehetne szerezni, és át lehetne emelni az intézeti könyvtár elektronikus katalógusába a már létrehozott katalógusrekordokat, és nem lenne szükség minden egyes intézetben külön katalogizálni. A közös katalogizáláshoz az első lépés, hogy *mindegyik bv. intézet könyvtára rendelkezzen elektronikus katalógussal.*

A börtönkönyvtárak fontos feladata tehát, hogy szolgáltatásaik révén elősegítsék a fogvatartottak, mint a társadalmi kirekesztődés által különösen fenyegetett csoport visszailleszkedését a társadalomba. A könyvtár felzárkóztató, esélyteremtő intézményként ajtót nyithat, és átvezetheti a fogvatartottakat a tudásalapú társadalomba: ezért is kiemelten fontos e könyvtárak fejlesztése.

Végezetül *nagyon fontosnak tartom a szolgáltatások minőségbiztosításának bevezetését a börtönkönyvtárakban is,* amelynek célja, mint ismeretes, a könyvtári szolgáltatások minőségének *folyamatos* tökéletesítése, a szolgáltatások hatékonyságának *folyamatos* feltérképezése és permanens növelése azért, hogy minél elégedettebb legyen a szolgáltatást igénybevevő (fogvatartott), a szolgáltató (könyvtár) és a szolgáltatásért felelős intézmény (a bv. intézet).

E tanulmány kiegészítő, második részeként a Könyvtári Intézet 2012 áprilisában kérdőíves felmérésben vizsgálta meg a fogvatartottak olvasási és könyvtárhasználati szokásait, amelynek tapasztalatairól várhatóan a *Könyvtári Figyelő* 2012. 4. számában olvashatnak majd.

Jegyzetek

1. VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtárak a büntetés-végrehajtási intézetekben. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2007. 6. sz. 30–35. p. <http://www.epa.oszk.hu/01300/01367/00126/69.htm>
2. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 3.,5.,6.,9. cikk. http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/az_emberi_jogok_egyetemes_nyilatkozata
3. Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 7.,9.,10. cikk http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezesokmánya_ii
4. Országgyűlési Biztosi tájékoztató a magyarországi büntetés-végrehajtásban tapasztaltakról http://www.obh.hu/allam/aktualis/doc/BV_fuzet.doc
5. „Az alapvető emberi jogokba való beavatkozás jogalapját a büntetőeljárásban meghozott jogerős ítélet teremti meg, a tényleges korlátozás, a beavatkozás azonban a végrehajtás menetében történik. Az egyének helyzetében jogilag ugyan az elítélés, ám ténylegesen a végrehajtás ténye váltja ki az érzékelhető változást. [...] Az állam büntető hatalmának önkényével, túlsúlyával szemben az egyént védő alkotmányos értékek történetileg elsősorban a büntetőjogra és a büntetőeljárásra fogalmazódtak meg és váltak – különböző részletességgel – az alkotmányok részeivé. Ez azonban nem jelenti a büntetés-végrehajtásban megnyilvánuló állami büntető hatalom korlátlanágát, a bűnösnek talált és büntetésre ítélt egyén teljes kiszolgáltatottságát.
Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak. Jogainak egyik csoportját a büntetés végrehajtása során is korlátozás nélkül vagy módosulással továbbélő alkotmányos alapjogok alkotják, másik csoportját pedig a büntetés, illetve a büntetőjogi intézkedés végrehajtásának tényéből és körülményeiből keletkező sajátos végrehajtási jogok.
A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát.” In: 13/2001. (V. 14.) AB határozat
6. A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. 36. § (1) bek. m-n) pontjai
7. A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 73-76. §
8. LEHMANN, Vibeke – LOCKE, Joanne: Guidelines for library services to prisoners. 3rd ed. The Hague, IFLA Headquarters, 2005. <http://archive.ifla.org/VII/s9/nd1/iflapr-92.pdf>
9. Ezek: a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, a Szombathelyi és a Tiszalöki Országos Büntetés-végrehajtási Intézet és a BVOP Szakkönyvtára.
10. A Győr-Moson-Sopron és a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtárában.
11. 2010-ben nem gyarapítottak az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet solti és állampusztai objektumának könyvtárai, a Kalocsai Fegyház és Börtön Könyvtára, továbbá a Bács-Kiskun, a Hajdú-Bihar, a Somogy és a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet könyvtárai.
12. A debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ határidő módosítást kért az NKA-tól, így a 2011-es összeget 2012. augusztus 31-ig kell elköltenie.
13. Kivéve Komárom-Esztergom megye, ahol 2006-ban megszűnt a bv. intézet.
14. Ezek a Márianosztrai, a Sopronkőhidai és a Szegedi Fegyház és Börtön könyvtárai és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet Könyvtára.
15. Képzőhelyek: a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (Bp.), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Bp.), a Könyvtári Intézet (Bp.), a Csorba Győző Megyei Könyvtár (Pécs), a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár (Miskolc), a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár (Szeged), a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (Győr), a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár (Eger) és a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár (Nyíregyháza).